

BURDUR İLAHİYAT DERGİSİ

Burdur Theology Journal

(Haziran / June 2026) Sayı 12 | e-ISSN: 2980-2407

Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikalinde Soru-Cevap Merkezli Rivâyetin Rolü: Hz. Âişe Rivâyetleri

The Role of Question-and-Answer-Centered Transmission in the Transfer of Hadiths from the
Companions to the Tâbi'ûn: The Narrations of 'Â'isha

Ramazan KOLTUK

<https://orcid.org/0000-0002-6512-2434>

ramazankoltuk83@gmail.com

Erciyes Üniversitesi | <https://ror.org/047g8vk19>
Doktora Öğrencisi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, Kayseri,
Türkiye
PhD Student, Erciyes University, Faculty of Theology,
Department of Hadith, Kayseri, Türkiye

Süleyman DOĞANAY

<https://orcid.org/0000-0003-3026-0922>

doganay38@gmail.com

Erciyes Üniversitesi | <https://ror.org/047g8vk19>
Prof. Dr., İlahiyat Fakültesi, Hadis, Kayseri, Türkiye
Prof., Erciyes University, Faculty of Theology,
Department of Hadith, Kayseri, Türkiye

Atıf | Cites As

Koltuk, Ramazan - Doğanay, Süleyman. “Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikalinde Soru-Cevap
Merkezli Rivâyetin Rolü: Hz. Âişe Rivâyetleri”. *Burdur İlahiyat Dergisi* 12 (Haziran 2026), 21-43.
<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1860411>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 10 Ocak/January 2026
Kabul Tarihi/Accepted	: 6 Mayıs/May 2026
Yayın Tarihi/Published	: 30 Haziran/June 2026

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Ayrıca çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen niteliktedir. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Furthermore, the study does not require ethical committee approval. Ramazan KOLTUK – Süleyman DOĞANAY

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Ramazan KOLTUK %55 – Süleyman DOĞANAY %45

Yapay Zekâ Kullanımı/Use of Artificial Intelligence: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. / No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

Proje, Sempozyum ya da Tez Çalışması Çıktısı/Project, Symposium or Thesis Study Output: Bu çalışma Erciyes Üniversitesi'nde Prof. Dr. Süleyman DOĞANAY danışmanlığında devam eden “Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikali-Hz. Âişe Rivâyetleri Özelinde-” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. / This study is derived from an ongoing PhD thesis entitled “The Transmission of Hadiths from the Companions to the Tâbi'ûn: With Special Reference to the Narrations of 'Â'isha”, conducted under the supervision of Prof. Dr. Süleyman Doğanay at Erciyes University.

The Role of Question-and-Answer-Centered Transmission in the Transfer of Hadiths from the Companions to the Tâbi'ûn: The Narrations of 'Ā'isha

Abstract

This article examines the role of question-and-answer-based narration in the transmission of hadith from the Companions to the Tâbi'ûn, with special reference to the narrations of 'Ā'isha. Her position among the prolific narrators of hadith, her competence in hadith scholarship, and her discerning approach to understanding narrations were decisive in selecting her reports as the focus of this study. The main aim of the article is to show that early hadith narration was not merely a matter of textual transmission. Rather, it was a multidimensional and dynamic process shaped by scholarly needs, religious questions arising in daily life, and scholarly interaction between teacher and student. Within this framework, approximately four thousand narrations transmitted from 'Ā'isha by 467 Tâbi'ûn students from different regions were examined, and 142 narrations directly formed in a question-and-answer structure were identified. These narrations were analyzed numerically, regionally, and thematically according to Tâbi'ûn circles in Medina, Kûfa, Basra, Damascus, Mecca, Egypt, and regions that could not be precisely determined. In addition, three sample narrations were examined in terms of the reasons behind the questions of Tâbi'ûn scholars, the scholarly attitude they displayed while asking, and 'Ā'isha's methodological approach in her answers. In this way, the distinctive character of early hadith reception and transmission was clarified. The study evaluates quantitative and qualitative data together. In the thematic distribution of the questions, prayer, purification, etiquette, family life, divine decree, supplication, clothing, Qur'anic recitation, beverages, sacrifice, commercial transactions, and governance come to the fore. The data show that question-and-answer-based narration differed in intensity and thematic preference according to regional conditions. This difference was closely connected with the scholarly background and social needs of the relevant circles. The findings show that 'Ā'isha was not merely a Companion who transmitted many hadiths. Rather, she appears as a strong scholarly authority who evaluated questions in context and observed scholarly sensitivity, especially in private matters. The examined narrations reveal that she adopted an instructive style that removed doubts, clarified differences in practice, and considered the scholarly level of the questioner. Overall, the article shows that asking questions was not regarded as disrespected, but as a natural and necessary means of attaining sound knowledge in early hadith transmission.

Keywords: Hadith, Companions, Tâbi'ûn, 'Ā'isha, Receiving Hadith, Transmission.

Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikalinde Soru-Cevap Merkezli Rivâyetin Rolü: Hz. Âişe Rivâyetleri

Öz

Bu makale, hadislerin sahâbeden tâbiûna intikalinde soru-cevap merkezli rivâyetin rolünü Hz. Âişe rivâyetleri özelinde incelemektedir. Hz. Âişe'nin müksirûn sahâbiler arasında yer alması, hadis ilmindeki yetkinliği ve rivâyetleri anlama hususundaki dirâyetli tavrı, onun rivâyetlerinin tercih edilmesinde belirleyici olmuştur. Çalışmanın temel amacı, erken dönem hadis rivâyetinin yalnızca metin naklinden ibaret olmadığını, ilmî ihtiyaçlar, gündelik hayatta karşılaşılan dinî meseleler ve hoca-talebe arasında cereyan eden ilmî etkileşimler doğrultusunda şekillenen çok yönlü ve canlı bir rivâyet faaliyeti olduğunu ortaya koymaktır. Bu kapsamda Hz. Âişe'den farklı bölgelere mensup 467 tâbiûn talebesinin naklettiği yaklaşık dört bin rivâyet incelenmiş, bunlar arasından doğrudan soru-cevap mahiyetinde olan 142 rivâyet tespit edilmiştir. Söz konusu rivâyetler Medine, Kûfe, Basra, Şam, Mekke, Mısır ve bölgesi tam olarak belirlenemeyen tâbiûn çevreleri dikkate alınarak sayısal, bölgesel ve tematik açıdan değerlendirilmiştir. Ayrıca incelenen üç örnek rivâyette, tâbiûn âlimlerinin soru sorma gerekçeleri, sorularını yöneltirken sergiledikleri ilmî tutum ve Hz. Âişe'nin cevaplarındaki usûlî yaklaşım ele alınarak erken dönem hadis tahammül ve edâ sürecinin kendine özgü yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada nicel ve nitel veriler birlikte değerlendirilmiştir. Soruların konu dağılımında namaz, tahâret ve edep başta olmak üzere aile hayatı, kader, dua, libâs, kıraat, eşribe, kurban, büyü ve imâret gibi alanların öne çıktığı görülmektedir. Veriler, soru-cevap eksenli rivâyet faaliyetinin bölgesel şartlara bağlı olarak hem yoğunluk hem de konu tercihleri bakımından farklılaştığını göstermektedir. Bu farklılık, ilgili çevrelerin ilmî birikimi ve toplumsal ihtiyaçlarıyla yakından irtibatlıdır. Bulgular, Hz. Âişe'nin yalnızca çok sayıda hadis rivâyet eden bir sahâbi olmadığını, soruları bağlamı içinde değerlendiren ve özellikle mahrem konularda ilmî hassasiyeti gözetken güçlü bir ilmî otorite olduğunu göstermektedir. İncelenen örnek rivâyetler, onun tereddütleri gideren, uygulamadaki farklılıkları açıklayan ve muhatabın ilmî seviyesini dikkate alan öğretici bir üslup benimsediğini ortaya koymaktadır. Makale, soruların lafız yapısı, hitap biçimleri ve yöneltilme amaçları üzerinden tâbiûnun ilmî tavrına dair önemli tespitler sunmaktadır. Bu bağlamda soru-cevap merkezli rivâyetler, erken dönemde bilginin yalnızca nakledilmediğini, muhatabın ihtiyacına göre seçildiğini, sınırlandırıldığını ve açıklama düzeyinin buna göre belirlendiğini göstermektedir. Ele alınan rivâyetlerde soruların genellikle bir uygulamayı tahkik etmek, yaşanan tereddütleri gidermek ve ibadetlerin sıhhatini ilgilendiren günlük meseleleri sünnetle irtibatlandırmak amacıyla sorulduğu görülmektedir. Bu durumlarda dinî meseleler şahsî kanaatlere bırakılmamış, doğrudan Hz. Peygamber'in fiilî sünneti esas alınarak açıklığa kavuşturulmuştur. Hitaplarda hürmet ifade eden kalıpların tercih edilmesi, tâbiûnun hocasına karşı edepli bir ilmî tavır benimsediğini göstermektedir. Mahrem konuların dahi açıkça sorulması ise sahîh bilgiye ulaşma arzusunun güçlü bir ilmî bilinçle birleştiğine işaret etmektedir. Bu yönüyle soru sorma, saygısızlık değil, sahîh bilgiye ulaşmanın tabii ve gerekli bir yolu olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahâbe, Tâbiûn, Hz. Âişe, Tahammül, Rivâyet.

Giriş

Sünnet ve hadisin muhafaza edilip sonraki nesillere nakledilmesinde en büyük pay, risâlet dönemine şahitlik eden sahâbe ile onların arkasından gelen tâbiûna aittir. Hz. Peygamber'den doğrudan hadis nakleden sahâbe ile bu imkânı elde edemeyip sahâbeden istifade eden tâbiûn nesli, isnâd zincirinin temelini oluşturmaktadır. Her iki nesil, hadislerin korunması ve sahîh bir şekilde sonraki nesillere aktarılması konusunda tüm imkânlarını seferber etmiştir. Bundan dolayı sahâbî sözleri mevkûf,¹ tâbiû sözleri ise maktû² hadis olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda her iki neslin söz ve uygulamaları, hadis literatüründe müstakil bir referans kaynağı olarak kabul edilmiştir. Hadis âlimlerinin çoğunluğuna göre sahâbî, Hz. Peygamber'i mümin olarak görüp Müslüman olarak vefat eden kimsedir.³ Tâbiû ise sahâbeyi mümin olarak görmüş ve Müslüman olarak vefat etmiş kişi olarak kabul edilmiştir.⁴ Bu itibarla her iki nesil hem hadis ilminin şekillenmesinde hem de hadislerin güvenilir bir şekilde sonraki nesillere aktarılmasında son derece kritik bir öneme sahip olmuştur.

Bu çalışmada, aşağıda izah edileceği üzere, sahâbeden tâbiûna hadis nakline tesir eden âmillerden biri olan ve hadisin yeniden gündeme gelmesine sebep olan soruya dayalı rivâyet olgusu mevzu bahis edilecektir. Her rivâyetin kendine mahsus bir bağlamı/tarihi⁵ olsa da klasik kaynaklarda çoğu zaman bu tür bilgilere pek yer verilmez. Araştırmamızda; Hz. Âişe'ye isnat edilen rivâyetlerde belirlediğimiz bağlamla ilgili bilgiler esas alınmıştır. Değerlendirmeler bu malumat üzerinden yürütülerek soruya dayalı rivâyetlerin ilmî çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır.

Bilindiği üzere, Hz. Peygamber'in belirli bir sebebe bağlı olarak söylediği hadisler, hadis literatüründe “sebeb-i vürûd” kavramıyla ifade edilmektedir.⁶ Bununla birlikte Hz. Peygamber'in vefatını müteakip dönemlerde bir rivâyetin niçin gündeme geldiğini ifade etmek için temel hadis kaynaklarında müstakil bir kavramsal çerçeve oluşmamıştır. Bu bağlamda İbn Hamza el-Hüseyî (ö. 1120/1708), sahâbe döneminde belirli bir sebebe bağlı olarak nakledilen rivâyetleri de sebeb-i vürûd kapsamına dâhil etme düşüncesindedir.⁷ Buna karşılık Ebû Şehbe (ö. 1403/1983) ise bu anlayışın isabetli olmadığını dile getirmiş ve sahâbenin risâlet sonrası bir sebebe bağlı olarak hadisi nakletmesini “sebeb-i zikr” olarak nitelendirmeyi önermiştir.⁸ Günümüzde ise nübüvvet sonrası sahâbe ve tâbiûn devrinde bir hadisin belirli bir gerekçeyle gündeme gelmesini belirtmek için “sebebü irâdi'l-hadîs”⁹ ve “sebeb-i rivâyet”¹⁰ gibi yeni kavramların kullanıldığı

¹ Abdullah Aydın, “Mevkûf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 29/437-438.

² Mehmet Efendioğlu, “Maktû'”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 27/457-458.

³ Sahâbî tanımına yönelik tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 1-14; Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 35/491.

⁴ Arif Ulu, “Tâbiûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ed. İslâm Araştırmaları Merkezi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 39/328.

⁵ “Hadis nasıl, niçin, ne zaman, nerede ve hangi şartlar altında ortaya çıktı?” Süleyman Doğanay, “Hadislerde Metin ve Muhteva Tahlilinin Tarihi Boyutu”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 5/1 (2007), 64.

⁶ Ramazan Ayvalı, “Esbâbü Vürûdi'l-Hadîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 11/362.

⁷ İbrahim b. Muhammed İbn Hamza el-Hüseyî, *el-Beyân ve't-Ta'rif fî Esbâbi Vurûdi'l-Hadîsi's-Şerîf*, thk. Seyfuddin el-Kâtib (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), 1/3.

⁸ Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Vasîf fî Ulûmi ve Mustalahi'l-Hadîs* (Daru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 468.

⁹ Bekir Kuzudışli, *Hadis Rivâyetinde Bağlam* (İstanbul: KLASİK, 2020), 25-28.

¹⁰ Yaşar Ünlü, “Sahâbenin Hadis Rivâyetine Etki Eden Unsurlar -Bir Giriş Denemesi-”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-II: Sahâbe ve Rivâyet İlimleri, Tebliğ ve Müzakereler*, 2016, 153-154.

görülmektedir. Bu kavramsallaştırma çalışmaları, hadislerin yalnızca Resûlullah (sas) dönemindeki bağlamlarını değil, daha sonraki nesillerdeki ortaya çıkış nedenlerini de ifade etmeye yönelik bir çabanın ürünüdür.

Bu kapsamda Hz. Âişe'den farklı bölgelere mensup 467 tâbiün talebesinin naklettiği yaklaşık dört bin rivâyet taranmış ve bunlar arasından doğrudan soru-cevap şeklinde ortaya çıkan 142 rivâyet belirlenmiştir. Söz konusu rivâyetler, Medine, Kûfe, Basra, Şam, Mekke, Mısır ve bölgesi tam olarak belirlenemeyen tâbiün çevreleri esas alınarak sayısal, bölgesel ve tematik açıdan değerlendirilmiş ve tablo haline getirilmiştir. Makalenin hacmi, belirlenen 142 sorunun tamamını ayrıntılı bir şekilde tahlil etmeye imkân vermediğinden değerlendirmelerimiz, belli konuları temsilen seçtiğimiz üç örnek rivâyet üzerinden yapılacak ve genel çerçeve mezkûr rivâyetler aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırmanın amacı, şu üç temel konuyu tespiti yöneliktir: Tâbiünün soruları hangi gerekçeyle yönelttikleri, soru sorma sürecinde ortaya koydukları ilmî tutum ve Hz. Âişe'nin cevap verirken esas aldığı ilmî yaklaşım. Bu üç faktör birlikte değerlendirildiğinde; erken dönem hadis tahammül ve edâ yönteminin kendine özgü yapısı daha belirgin hale gelecektir.

1. Soru Bağlamında Hadis Rivâyeti

Hadis ilminin teşekkül döneminde hoca-talebe münasebetinin en ayırt edici vasıflarından biri, hadis tahammül sürecinin soru-cevap etrafında¹¹ şekillenmesidir.¹² Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra sahâbe, sünnet bilgisinin en güvenilir kaynağı haline gelmiş, Resûlullah'ı (sas) görme imkânı bulunmayan tâbiün ise bu konulardaki eksikliklerini giderme düşüncesiyle sahâbeye yönelmiştir. Bu noktada muksirün sahâbîlerden biri olan Hz. Âişe hem geniş ilmî birikimi hem de Hz. Peygamber'in mahrem ve sosyal hayatına yönelik doğrudan tanıklığı sebebiyle tâbiünün başlıca müracaat mercii haline gelmiştir.

Soru sorma, talebe için sadece bilgi eksikliğini telafi etmeye yönelik bir çaba değildir. Aynı zamanda rivâyetlerde ortaya çıkan ihtilafların giderilmesi, bazı dinî meselelerin açıklığa kavuşturulması ve amelî konularda ise sahîh bir bilgi temelini oluşturulması amacıyla ortaya çıkan bilinçli bir tahsîl metodudur.¹³ Bundan dolayı tâbiün nesli, dinî konularda açıklamalarda bulunması için hocaları Hz. Âişe'ye müracaat etmiş ve ona birçok soru yöneltmiştir. Mezkûr durum hem dönemin ilmî ortamını hem de sahâbe-tâbiün iletişim ve etkileşiminin keyfiyetini açıklığa kavuşturması bakımından önemlidir.

Sahâbî açısından soru-cevap süreci ise hem hoca olarak ilmî yetkinliğin hem de talebelerine yönelik rehberliğin somut hâle geldiği bir etkileşim alanı meydana getirmiştir.

¹¹ M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri* (İFAV, 2023), 180.

¹² Tâbiünün sahâbeye yönelttiği sorular, basit bir bilgi talebinden ziyade ilmî geleneğin sürekliliğini sağlayan köklü bir öğrenme yöntemini ifade eder. Bu tutum, sahâbenin Hz. Peygamber döneminde benimsediği sorgulayıcı ve açıklığa önem veren yaklaşımın tabii bir devamıdır. Sahâbe, karşılaştıkları dinî ve fikhî meselelerde Resûlullah'a müracaat etmiş; Hz. Peygamber de soru sormayı teşvik etmiş ve kendisine yöneltilen soruları geri çevirmemiştir. Aynı konunun farklı vesilelerle tekrar sorulması, sahâbenin doğru ve yakînî bir anlayışı önceleyen sistematik tavrının göstergesidir. Hz. Âişe'nin işittiği bir hadisi iyice anlamadan kanaat beyan etmemesi ve gerektiğinde peş peşe sorular yönelmesi de bu yöntemin dikkat çekici bir yansımasıdır. Bu sorgulayıcı ilmî miras, tâbiünün sahâbeye başvururken benimsediği soru-cevap merkezli öğrenme tarzının tarihsel ve yönetsel temelini oluşturmuştur. Sahâbenin Hz. Peygamber'e yönelttiği sorulara dair örnek teşkil eden rivâyetler ve bu bağlamdaki ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Nevzat Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 85-94; Sadık Cihan, *Hadisler ve Ortaya Çıkış Sebepleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008).

¹³ Yunus Araz - Muhammed Mustafa Taştekin, "İslam Hukuku Açısından Soru Sormanın Hükümü ve Sorumluluk Oluşturacak Soru Sorma Meselesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar* 1/2 (2023), 302-304.

Nitekim müksirûn sahâbîler arasında yer alması, Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmesi, hadis ilmindeki yetkinliği ve rivâyetleri murâd-ı nebevîye uygun bir şekilde anlama konusundaki dirayetiyle öne çıkan Hz. Âişe, bu yönleriyle çalışmada özellikle ele alınmış olup, kendisine yöneltilen soruları genel itibarıyla sadece cevaplamakla kalmamış, gerekli gördüğünde açıklamalar yapmış, yanlış tutum ve davranışları düzeltmiş ve konuları farklı boyutlarıyla ele almıştır.¹⁴ Mezkûr hâl, sahâbî hocanın hadisleri sadece nakleden biri olmadığını, gerekli açıklamaları yaparak talebelerini yönlendiren ve ilmî çerçevenin oluşumuna katkıda bulunan bir otorite olduğunu kanıtlamaktadır.

Neticede, sahîh bilgiyi elde etmeye yönelik bu soru-cevap etkileşimi hem hadislerin muhafaza edilip doğru bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmuş hem de kurucu bir unsur olarak ilk dönem hadis ilminin temelini oluşturmuştur. Tâbiûnun Hz. Âişe'ye yönelttiği soruların farklı olması, söz konusu neslin dinî-ilmî duyarlılığını ve sahâbenin bu konulardaki otoritesine duydukları güveni açıkça yansıtmakla birlikte, soru-cevap yönteminin hadis rivâyet tarihini belirleyici dinamik bir yapıya sahip olduğunu da göstermektedir.

1.1. Hz. Âişe'ye Yöneltilen Soruların Bölgesel, Sayısal ve Tematik Dağılımı

Bu başlık altındaki veriler, Hz. Âişe'nin muhtelif bölgelere mensup 467 tâbiûn talebesinin kendisinden naklettiği dört bin rivâyetin titiz ve kapsamlı bir tahliline dayanmaktadır.¹⁵ Mezkûr rivâyet malzemesi, bölgeler dikkate alınarak soruların yoğunluğu, konuların dağılımı ve talebeler arasındaki farklılıklar nazarı itibara alınarak sistematik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu sayede, Hz. Âişe'nin rivâyetleri özelinde soru-cevap sürecinin yapısına ilişkin daha sağlam ve çok yönlü bir değerlendirme imkânı olacaktır.

Medine'de bulunan 164 tâbiûn talebesinden sadece 16'sının Hz. Âişe'ye 42 soru yönelttiği tespit edilmiştir. Söz konusu 16 talebenin toplam rivâyeti 5805 olup bunun 1453'ü Hz. Âişe'den nakledilmiştir. Bu durumda talebelerin toplam rivâyetinin yaklaşık %25'ini Hz. Âişe'den aktarılan rivâyetler oluşturmaktadır. Bu dağılım içerisinde en yüksek pay, 980 rivâyetle yeğeni Urve b. Zübeyr'e (ö. 91/710) aittir. Bu talebelerden Ebû Seleme b. Abdurrahman (ö. 94/713), Urve b. Zübeyr ve Saîd b. Müseyyeb (ö. 92/711) binin üzerinde rivâyet naklettikleri için "müksirûn tâbiûn âlimleri" ve diğer 13 öğrenci ise "mukillûn tâbiûn âlimleri" olarak nitelendirilebilir. Muksirûn grubundaki talebelerin toplam 22 ve mukillûn gurubundaki talebelerin ise 20 soru yönelttiği görülmektedir. Ayrıca rivâyet sayıları incelendiğinde, muksirûn grubunda 1168 rivâyete karşılık %1,8'lik bir soru oranı ortaya çıkarken; mukillûn grubunun ise 285 rivâyete karşılık %8'lik bir oran ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, mukillûn grubuna giren talebelerin rivâyet sayıları az olmasına rağmen Hz. Âişe'ye soru yönelte oranlarının nispeten daha fazla olduğunu ifade etmektedir.

Medineli tâbiûnun Hz. Âişe'ye yönelttiği 42 sorunun konularına göre dağılımı şu şekildedir: Namaz 12 soru, Tahâret 9 soru, Edeb 8 soru, Libâs 3 soru, Cenâiz 2 soru, Oruç 2 soru,

¹⁴ Bkz. Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li-irâdi mâ istedrekethu 'Âişe 'ale's-sahâbe* (Hz. Âişe'nin sahâbeye yönelttiği eleştiriler), çev. Bünyamin Erul (Ankara: kitâbiyât, 2002), 69-165.

¹⁵ Bu bölümdeki veriler, Cevâmî'u'l-Kelim hadis veri tabanında Hz. Âişe'ye ait rivâyetlerin taranmasıyla elde edilmiştir. Önce Hz. Âişe'nin farklı bölgelere mensup öğrencileri belirlenmiş, ardından bu öğrenciler aracılığıyla ondan aktarılan yaklaşık dört bin rivâyet incelenmiştir. Bu geniş malzeme, özellikle soruya dayalı rivâyetleri tespit etmede önemli bir imkân sağlamıştır. Çünkü aynı hadisi nakleden iki tâbiî râviden biri olayın bağlamını açıkça anlatırken, diğeri hiçbir açıklama yapmayabilmektedir. Rivâyetlerin karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesi sayesinde tâbiûnun hangi soruları yönelttiği, Hz. Âişe'nin bu sorulara nasıl cevap verdiği ve rivâyetlerin hangi şartlarda ortaya çıktığı daha net biçimde belirlenmiştir. Böylece soru-cevap içerikli rivâyetler bir bütün olarak tespit edilip ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

Nikâh 1 soru, Fedâil 1 soru, Hacc 1 soru, Siyer 1 soru, Şemâil 1 soru ve Dua 1 soru. Bu oran, ibadet ve günlük hayata dair konularla ilgili soruların daha baskın olduğunu göstermektedir.

Namazla ilgili sorular incelendiğinde Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın 5 soru, Amra bt. Abdurrahman'ın (ö. 106/725) 2 soru, Sa'd b. Hişâm'ın (ö. 81/701) 2 soru, Alkame b. Vakkâs'ın (ö. 86/705) 1 soru, Zeyd b. Eslem'in (ö. 136/754) 1 soru ve Ümmü Avn bt. Muhammed'in (ö.?) 1 soru yönelttiği görülmektedir. Bu durum, Ebû Seleme'nin namazla ilgili meselelerde daha yoğun bir çaba içerisinde olduğunu ve Hz. Âişe'nin rivâyet birikiminden en fazla istifade eden Medineli öğrenciler arasında öne çıktığını ortaya koymaktadır.¹⁶

Tahâret başlığı altındaki 9 sorunun 7'si erkek, 2'si ise kadın tâbiûna aittir. Hz. Âişe'nin 142 erkek ve 22 kadın Medineli tâbiûn talebesinin bulunduğu hesaba katıldığında taharetle ilgili kişi başına düşen soru oranı erkeklerde %0,049, kadınlarda ise %0,090'dır. Bu şekilde kadın tâbiûnun tahâret konusunda erkeklerden daha fazla soru oranına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Soruların talebelere göre dağılımı dikkate alındığında Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın 4 soru, Saîd b. Müseyyeb'in 1 soru, Abdullah b. Rebâh'ın (ö. 90/709) 1 soru, Ubeydullah b. Abdullah'ın (ö. 106/725) 1 soru, Büheyre Mevlâ Ebû Bekr'in (ö.?) 1 soru ve Ümmü Alkame Mercâne'in (ö.?) 1 soru sorduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, kadın tâbiûnun sayıca az olmalarına rağmen oransal açıdan bakıldığında tahâret konusuyla daha çok ilgilendiklerine işaret etmektedir.¹⁷

Edep başlığı altında Amra bt. Abdurrahman 3, Urve b. Zübeyr 2, Ebû Seleme b. Abdurrahman 1, Sa'd b. Hişâm 1 ve Saîd b. Müseyyeb 1 soru olmak üzere toplam 8 soru sorulmuştur. Bu dağılım, kadın tâbiûnun edep alanında öne çıktığını göstermektedir. Nitekim kadınlarda kişi başına düşen edeb soru oranı %0,136 iken, erkeklerde bu oran %0,035'tir. Bu veriler, kadın tâbiûnun edeble ilgili meselelere erkeklerden daha fazla ilgi gösterdiğinin kanıtıdır.¹⁸

Libâs başlığı altındaki 3 soru Muhammed el-Bâkır (ö. 118/736), Ümmü Amr bt. Havvât (ö.?) ve Ümmü'l-Muğîre el-Ensârî (ö.?) tarafından yöneltilmiştir. Bu sayı, libâs konusuna ilişkin sorularda kadın tâbiûnun daha önde olduğunu göstermektedir.¹⁹

Cenâiz konusundaki iki sorunun tamamı Ebû Seleme b. Abdurrahman tarafından yöneltilmiştir. Oruçla ilgili iki soru ise Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Abdurrahman b. Hâris'e (ö. 43/664) aittir. Ayrıca Ebû Seleme'nin nikâh, fedâil ve dua; Urve b. Zübeyr'in hacc ve şemâil;

¹⁶ Cevâmiu'l-Kelim veri tabanında yapılan taramalara göre Medineli tâbiûn öğrencileri, Hz. Âişe'den namaz konusuna dair toplam 293 rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerin yaklaşık 30'u Ebû Seleme b. Abdurrahman tarafından aktarılmış olup, bu miktar %10,2'lik bir orana karşılık gelmektedir. Ayrıca Ebû Seleme, Medineli tâbiûn arasında Hz. Âişe'den namazla ilgili en fazla rivâyet nakleden dördüncü isimdir.

¹⁷ Cevâmiu'l-Kelim taramasına göre, Medineli tâbiûn öğrencileri arasında Hz. Âişe'den rivâyette bulunan 164 kişi vardır. Bunların 142'si erkek, 22'si kadındır. Bu öğrenciler tahâretle ilgili toplam 173 rivâyet nakletmiştir: 144'ü erkekler (%83,2), 29'u kadınlar (%16,7). Öğrenci başına düşen rivâyet oranı erkeklerde %0,98, kadınlarda %0,75 olarak hesaplanmıştır. Bu veriler, kadın tâbiûnun soru sorma bakımından daha yüksek orana sahip olmasına rağmen, tahâretle ilgili toplam rivâyet hacmi ve öğrenci başına düşen rivâyet ortalamasında erkek öğrencilerin daha belirgin bir yoğunluk sergilediğini göstermektedir.

¹⁸ Medineli tâbiûn öğrencileri Hz. Âişe'den edep konusuna dair toplam 144 rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerin 125'i erkekler (%86,8), 19'u kadınlar (%13,1) tarafından aktarılmıştır. Öğrenci başına düşen rivâyet oranı erkeklerde %0,88, kadınlarda %0,86 olarak hesaplanmıştır. Bu veriler, edep alanındaki rivâyet yoğunluğunda erkek ve kadın öğrencilerin neredeyse eşit düzeyde ilmi katılım sergilediğini göstermektedir.

¹⁹ Medineli tâbiûn öğrencileri Hz. Âişe'den libâs konusuna dair toplam 58 rivâyet nakletmiştir. Bunların 52'si erkekler (%89,6), 6'sı kadınlar (%10,3) tarafından aktarılmıştır. Öğrenci başına düşen rivâyet oranı erkeklerde %0,36, kadınlarda %0,27 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular, libâs konusundaki rivâyetlerde ilmi katkının ağırlıklı olarak erkek tâbiûn tarafından temsil edildiğini göstermektedir.

Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikalinde Soru-Cevap Merkezli Rivâyetin Rolü: Hz. Âişe Rivâyetleri

Amra bt. Abdurrahman'ın ise siyer konusunda Hz. Âişe'ye birer soru yönelttiği belirlenmiştir. Bu bilgiler, Medineli talebelerin Hz. Âişe'ye yalnızca ibadet alanıyla ilgili değil, ahlâk, fazilet, dua ve siyer gibi konularda da müracaat ettiğini ortaya koymaktadır

Hz. Âişe'nin 102 Kûfeli tâbiûn talebesinden 13'ünün kendisine toplamda 39 soru yönelttiği tespit edilmiştir. Soru soran talebelerin toplam rivâyeti 1555 olup Hz. Âişe'den naklettikleri rivâyet sayısı ise 354'tür. Bu rakam, Kûfeli tâbiûnun tüm rivâyetlerinin %22,7'sine tekâbül etmektedir. En yüksek rivâyet sayısı, 34 rivâyetle Esved b. Yezîd'e aittir. Soruların tematik dağılımı şöyledir: Namaz 17 soru, Edeb 6 soru, Tahâret 5 soru, Fedâil 2, Eşribe 2 soru, Hacc 1 soru, Tefsir 1 soru, Menâkib 1 soru, Kader 1 soru, Oruç 1 soru, Dua 1 soru, Ahiret 1 soru. Bu tematik dağılım, Kûfeli tâbiûnun Medinelilere nazaran farklı ilmî yönelimler sergilediğini ortaya koymaktadır. Bilhassa edeb konusundaki nispeten yüksek soru oranı ile kader, menâkib ve ahirete dair sorular, ilmî çevrenin rivâyet tercihlerinde belirgin bir şekilde etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu durum, rivâyet konularının şekillenmesinde yaşanan bölgenin ilmî şartları ile dönemin toplumsal ihtiyaçlarının mühim bir rol oynadığına işaret etmektedir.²⁰

Kûfeli tâbiûnun namazla ilgili yönelttiği 17 sorunun öğrenciler arasındaki dağılımı şöyledir: Şurayh b. Hânî (ö. 78/698) 7 soru, Mesrûk b. Ecda' (ö. 62/682) 5 soru, Husayn b. Cündeb (ö. 90/709) 2 soru, Esved b. Yezîd (ö. 75/695) 1 soru, Muhammed b. Münteşir (ö. 101/720) 1 soru ve Fâhite Ebû Mûsâ (ö. ?) 1 soru. Bu sonuçlar, namaz konusundaki soruların yaklaşık yarısının Şurayh b. Hânî tarafından sorulduğunu göstermektedir.²¹

Kûfeli talebelerin edep başlığı altında yönelttiği 6 sorunun dağılımı şöyledir: Mesrûk b. Ecda' 2 soru, Şurayh b. Hânî 1 soru, Esved b. Yezîd 1 soru, Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ (ö. 104/723) 1 soru ve Amr b. Ğâlib (ö. ?) 1 soru. Bu bulgular, edeble ilgili soruların yaklaşık üçte birinin Mesrûk b. Ecda' tarafından sorulduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde tahâretle ilgili 5 sorunun tamamı Şurayh b. Hânî tarafından,²² fedâil konusundaki 2 soru ise Cümey' b. Umeyr (ö. 101/720) kanalıyla yöneltmiştir.²³ Bu durum, mezkûr talebelerin ilmî yönelimlerinin özellikle edeb, tahâret ve fedâil konularında yoğunlaştığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.²⁴

Eşribe başlığı altındaki iki soru Esved b. Yezîd ve İmrân b. Hâris (ö. 91/710) vasıtasıyla sorulmuştur. Bunun yanında Mesrûk b. Ecda' hacc ve tefsir, Esved b. Yezîd menâkib, Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ kader, Alkame b. Kays (ö. 61/681) oruç, Hilâl b. Yesâf (ö. 91/710) dua ve Ebû

²⁰ Hüseyin Akgün, "Şam Bölgesinde Rivâyet Edilen Hadislerin 'Bölgesellik' Açısından Tahlili", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2016), 7-32; Hüseyin Akgün, "Bölgelerarası Rivâyet Farklılıkları Açısından Mısır'daki Hadis Kültürünün Tahlili (Yezîd b. Ebî Hâbib'in (Ö. 128) Rivâyetleri Özelinde)", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 7-29.

²¹ Cevâmiu'l-Kelim taramalarına göre Kûfeli tâbiûn öğrencileri, Hz. Âişe'den namaz konusuna dair toplam 105 rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerin yaklaşık 15'i Şurayh b. Hânî tarafından aktarılmış olup bu miktar toplamın %14,2'sine karşılık gelmektedir. Şurayh b. Hânî, Kûfeli tâbiûn arasında Hz. Âişe'den namazla ilgili en fazla rivâyet nakleden üçüncü kişidir.

²² Cevâmiu'l-Kelim taramalarına göre Kûfeli tâbiûn öğrencileri, Hz. Âişe'den tahâret konusuna dair toplam 73 rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerin yaklaşık 9'u Şurayh b. Hânî tarafından aktarılmış olup toplamın %12,3'üne karşılık gelmektedir. Şurayh b. Hânî, Kûfeli tâbiûn arasında Hz. Âişe'den tahâret konulu rivâyetleri en fazla nakleden üçüncü isimdir.

²³ Cevâmiu'l-Kelim taramalarına göre Kûfeli tâbiûn öğrencileri, Hz. Âişe'den fedâil konusuna dair toplam 44 rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerin yaklaşık 3'ü Cümey' b. Umeyr tarafından aktarılmış olup toplamın %6,8'ine karşılık gelmektedir. Cümey' b. Umeyr, Kûfeli tâbiûn arasında Hz. Âişe'den fedâil konulu en fazla rivâyet nakleden üçüncü isimdir.

²⁴ Abdullah Taha İmamoğlu, "Sahâbe Rivâyetinde Algıda Seçicilik Unsuru: -Râfi' b. Hadîc Örneği-", *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe II -Sahâbe ve Rivâyet İlimleri-*, ed. Hayati Yılmaz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 2/175-191.

Ubeyde b. Abdullah (ö. 82/702) ise ahiret konusunda Hz. Âişe'ye birer soru yöneltmiştir. Bu bulgular, özellikle diğer bölgelerden farklı olarak kader, menâkıb ve ahirete yönelik soruların da delalet ettiği üzere, Kûfeli tâbiûnun Hz. Âişe'ye yönelttiği soruların geniş bir alana yayıldığını ve bireysel anlamda ilmî tercihlerin açık bir şekilde farklılaştığını ifade etmektedir.²⁵ Kûfe'nin sosyal açıdan kozmopolit ve siyasal açıdan ise karmaşık bir yapıya sahip olması hem ilmî ihtiyaçları çoğaltmış ve dinî meselelerin farklı açılardan gündeme getirilip ayrıntılı bir şekilde tartışılmasına zemin hazırlamış hem de tâbiûn sorularının kişisel ilgi ve yönelimlere göre geniş bir alana yayılmasına sebep olmuştur.²⁶

Hz. Âişe'den rivâyette bulunan 63 Basralı tâbiûndan 8'i, kendisine toplam 27 soru yöneltmiştir. Bu talebelerin toplam rivâyeti 909 olup Hz. Âişe'den naklettikleri rivâyet sayısı ise 149'dur. Bu rakam, Basralı tâbiûnun tüm rivâyetlerinin %16,3'ünü oluşturmaktadır. En büyük pay, 71 rivâyet ile Câbir b. Zeyd'e (ö. 93/712) aittir. Soruların konulara göre dağılımı şu şekildedir: Namaz 12 soru, Tahâret 5 soru, Oruç 4 soru, Edeb 2 soru, Eşribe 2 soru, Fedâil 1 soru ve Cenâiz 1 soru. Elde edilen bulgular, soruların %44,4'lük bir orana sahip olmasından dolayı neredeyse yarısının namazla ilgili olduğunu göstermekte ve Basra'da ibadetlere yönelik soruların belirgin bir şekilde arttığına işaret etmektedir. Bu bağlamda namazla ilgili soruların öğrencilere göre dağılımı şöyledir: Abdullah b. Şekîk (ö. 108/727) 6 soru, Muâze bt. Abdullah (ö. 83/702) 2 soru, Yahyâ b. Ya'mer (ö. 89/708) 2 soru ve Câbir b. Zeyd 2 soru. Görüldüğü üzere namaz konusundaki soruların yarısı Abdullah b. Şekîk tarafından yöneltilmiş ve bu alandaki ilmî ilgi de onun üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁷

Basralı tâbiûnun tahâretle ilgili 5 sorusundan 4'ü Muâze bt. Abdullah'a diğeri ise Yahyâ b. Ya'mer'e aittir. Bu rakamlar, tahâret konusundaki ilmî ilginin özellikle Muâze üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.²⁸ Oruçla ilgili dört sorunun dağılımına bakıldığında, 2 sorunun Abdullah b. Şekîk'e, diğer iki sorunun ise Muâze bt. Abdullah ile Câbir b. Zeyd'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Edep konusundaki 2 soru Yezîd b. Bâbenûs (ö.?) ve Ali b. Dâvûd'a (ö. 102/721), eşribe konusundaki 2 soru ise Beyân b. Cündeb (ö.?) ve Sümâme b. Hazn'a (ö. 110/729) aittir. Ayrıca Abdullah b. Şekîk'in fedâil, Yezîd b. Bâbenûs'un ise cenâiz konusunda Hz. Âişe'ye birer soru yönelttiği tespit edilmiştir. Bu veriler, Basralı talebelerin sorularının tematik çeşitlilik gösterdiğini ve özellikle bazı talebelerin hocalarına soru sorma konusunda belli konularda öne çıktığını ortaya koymaktadır.

Hz. Âişe'ye 35 Şamlı tâbiûn talebesinden 7'si, toplam 15 soru yöneltmiştir. Mezkûr talebelerin toplam rivâyeti 412 olup Hz. Âişe'den aktardıkları rivâyet sayısı ise 31'dir. Bu sayı, Şamlı talebelerin bütün rivâyetlerinin %7,5'ine karşılık gelmektedir. Abdullah b. Afif (ö. 91/710),

²⁵ Akgün, "Bölgelerarası Rivâyet Farklılıkları Açısından Mısır'daki Hadis Kültürünün Tahlili (Yezîd b. Ebî Hâbib'in (Ö. 128) Rivâyetleri Özelinde)", 7-29; Akgün, "Şam Bölgesinde Rivâyet Edilen Hadislerin 'Bölgesellik' Açısından Tahlili", 7-32.

²⁶ Hüseyin Kahraman, "Sosyal Değişim Sürecinde Kûfe Hadisçiliği", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2006), 87-115.

²⁷ Cevâmiu'l-Kelim taramalarına göre Basralı tâbiûn öğrencileri Hz. Âişe'den namaz konusuna dair toplam 82 rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerin yaklaşık 20'si Abdullah b. Şekîk tarafından aktarılmış olup toplamın %24,3'üne karşılık gelmektedir. Böylece Abdullah b. Şekîk, Basralı tâbiûn arasında Hz. Âişe'den namazla ilgili en fazla rivâyet nakleden kişi olarak öne çıkmaktadır.

²⁸ Cevâmiu'l-Kelim taramalarına göre Basralı tâbiûn öğrencileri, Hz. Âişe'den tahâret konusuna dair toplam 38 rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerin yaklaşık 9'u Muâze bt. Abdullah tarafından aktarılmış olup toplamın %23,6'sına karşılık gelmektedir. Muâze bt. Abdullah, Basralı tâbiûn arasında Hz. Âişe'den tahâret konulu rivâyetleri en fazla nakleden ikinci kişidir.

20 rivâyetle en yüksek paya sahiptir. Soruların tematik çerçevesi şu şekildedir: Namaz 7 soru, Oruç 2 soru, Tahâret 1 soru, Kader 1 soru, Dua 1 soru, Edeb 1 soru, Zühd 1 soru ve Et'ime 1 soru. Bu durum, Şamlı talebelerin özellikle zühd, kader ve et'ime gibi başlıklarda diğer bölgelere göre daha farklı bir tercihte bulunduklarını göstermektedir. Namazla ilgili soruların dağılımı şu şekildedir: Abdullah b. Afif 4 soru, Rabîa b. Amr (ö. 64/684) 1 soru, Şerîk el-Hevzenî (ö.?) 1 soru ve Âsım b. Humeyd (ö. 81/701) 1 soru. Görüldüğü üzere namazla ilgili soruların yarısından fazlası Abdullah b. Afif'e aittir.²⁹ Diğer taraftan oruçla ilgili iki sorunun Rabîa b. Amr tarafından yöneltildiği anlaşılmaktadır.³⁰ Ayrıca Abdullah b. Afif kader, dua ve tahâret, Şehr b. Havşeb (ö. 100/719) edeb, Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 34/655) zühd ve Hıyâr b. Seleme (ö. ?) ise et'ime konularında Hz. Âişe'ye birer soru sormuştur.

Belirlenen 38 Mekkeli tâbiûndan 6'sı Hz. Âişe'ye toplamda 10 soru yöneltmiştir. Talebelerin toplam rivâyeti 2951 olup Hz. Âişe'den naklettikleri rivâyet sayısı ise 256'dır. Bu rakam, Mekkeli tâbiûnun toplam rivâyetlerinin %8,6'sına karşılık gelmektedir. Talebeler arasında Abdullah b. Ebû Müleyke (ö. 117/735), toplamda 112 rivâyetle en yüksek orana sahiptir. Soruların tematik dağılımı şöyledir: Namaz 3 soru, Edeb 2 soru, Fedâil 1 soru, Kader 1 soru, Libâs 1 soru, Cenâiz 1 soru ve Kıraat 1 soru. Kıraat konusunda yöneltilen soru, Mekke'de Kur'an tilaveti geleneğine ilişkin ilmî bir ilginin göstergesi olarak düşünülebilir.³¹ Namazla ilgili Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 112/731) 2 soru ve Abdülazîz b. Cüreyc (ö. 101/720) ise 1 soru sormuştur. Edeb konusundaki iki soru ise İkrime Mevlâ İbn Abbâs (ö. 104/723) ve Amr b. Müslim (ö. 111/730) tarafından yöneltilmiştir. Ayrıca Atâ b. Ebû Rebâh kıraat³² ve libâs, Abdullah b. Ebû Müleyke cenâiz ve kader, Abdullah b. Safvân (ö. 73/693) ise fedâil konusunda Hz. Âişe'ye birer soru yöneltmiştir.

Tespit edilen 4 Mısırlı tâbiûndan 2'si, Hz. Âişe'ye birer soru sormuştur. Mezkûr talebelerin toplam rivâyeti 41 olup Hz. Âişe'den naklettikleri rivâyet sayısı ise 2'dir. Bu rakam, tüm rivâyetlerin %4,8'ine tekâbülmektedir. Oruç ve imâret konulu iki soru Abdurrahman b. Sâbit (ö. 54/674) ve Abdurrahman b. Şimâse (ö. 101/720) tarafından yöneltilmiştir. İmâretle ilgili bir sorunun sadece bu bölgede gündeme gelmesi kayda değer bir durumdur.

Yaşadığı bölge tam olarak tespit edilemeyen 60 tâbiûndan 12'si, Hz. Âişe'ye birer soru yöneltmiştir. Söz konusu soruların 10 kadarının kadın talebeler tarafından sorulmuş olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Talebelerin toplam rivâyeti 219 olup Hz. Âişe'den naklettikleri rivâyet sayısı ise 106'dır. Ayrıca bu oran, talebelerin toplam rivâyetinin %48,4'üne denk gelmektedir. Talebeler arasında Ümeyye bt. Abdullah'a (ö. ?), 19 rivâyetle en yüksek orana sahiptir. Tematik açıdan sorular şöyle bir dağılım göstermektedir: Eşribe 4 soru, Kurban 2 soru, Oruç 1 soru, Nikâh 1 soru, Tahâret 1 soru, Fedâil 1 soru, Büyû' 1 soru ve Tefsir 1 soru. Kurban ve büyü' konularının diğer bölgelerde sorulmamış olması, bu gurubu farklı kılan özelliklerden bir

²⁹ Cevâmiu'l-Kelim taramalarına göre Şamlı tâbiûn öğrencileri, Hz. Âişe'den namaz konusuna dair toplam 19 rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerin yaklaşık 8'i Abdullah b. Afif tarafından aktarılmış olup toplamın %42,1'ine karşılık gelmektedir. Böylece Abdullah b. Afif, Şamlı tâbiûn arasında Hz. Âişe'den namazla ilgili en fazla rivâyet nakleden isim olarak öne çıkmaktadır.

³⁰ Yapılan incelemelerde Rabîa b. Amr'ın Hz. Âişe'den naklettiği üç rivâyetin ikisinin oruçla ilgili olduğu görülmektedir. Bu durum, onun oruç konusundaki rivâyetlerinin Hz. Âişe'ye yönelttiği sorulara dayandığını göstermektedir.

³¹ Abdurrezzak Karahan, *Mekke Kıraat Ekolüne Metodolojik Bir Bakış: İbn Kesir ve İbn Muḥaysin Kıraatleri Özelinde İnceleme* (Türkiye: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

³² İsmail Cerrahoğlu, "Tâbiûlerin Tefsir İlmine Hizmetleri", *Diyanet İlmi Dergi (Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi)* 11/3 (1972), 152-156.

tanesisidir. Eşribeyle ilgili dört soru Meryem bt. Târik (ö.?), Ğaniyye bt. Razî (ö.?), Safiyye bt. Atiyye (ö.?) ve adı meçhul bir kadın tarafından yöneltilmiştir. Kurban soruları ise İmraetü Yezîd b. Ebû Yezîd (ö.?) ve Ümmü Süleyman bt. Ebû Süleyman'a (ö.?) aittir. Diğer taraftan Ümeyye bt. Abdullah tefsir, Ümmü Külsûm bt. Sümâme (ö.?) fedâil, Ammetü Umâre b. Ğurâb (ö.?) nikâh, Nâfi' b. Atâ (ö.?) büyü', İbn Küreyd es-Sadeî (ö.?) tahâret ve meçhul bir kadının ise oruç konusunda Hz. Âişe'ye soru yönelttiği görülmektedir.

Yukarıda, Hz. Âişe'ye tâbiûn talebeleri tarafından yöneltilen sorular bölgesel, sayısal ve tematik açılarından ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu inceleme kapsamında soruların hangi bölgelerde yoğunlaştığı, soru sayılarının bölgelere göre nasıl farklılaştığı ve tematik açıdan hangi konuların öne çıktığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen verilerin bir bütün olarak görülmesi ve bölgeler arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılabilmesi amacıyla aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Tablo 1: Hz. Âişe'ye yöneltilen soruların bölgesel, sayısal ve tematik dağılımı

1. SORU BAĞLAMINDA HADİS RİVÂYETİ						
N.	Hiz. Âişe'ye Soru Soran Medineli Talebe	Rivâyet Sayısı	Hocasından Naklettiği Rivâyet S.	Soru Sayısı	İkamet/Vefat Yeri-Nesebi	Konu
1	Ebû Seleme b. Abdurrahman (ö.94)	1187	148	16	Medine	Namaz (5), Tahâret (4), Cenâiz (2), Nikâh (1), Dua (1), Edeb (1), Fedâil (1), Oruç (1)
2	Amra bt. Abdurrahman (ö.106)	215	196	6	Medine	Edeb (3), Namaz (2), Siyer (1)
3	Urve b. Zübeyr (ö.91)	1487	980	4	Medine	Edeb (2), Hacc (1), Şemâil (1)
4	Sa'd b. Hişâm (ö.81)	38	31	3	Medine	Namaz (2), Edeb (1)
5	Saîd b. Müseyyeb (ö.92)	1075	40	2	Medine	Tahâret (1), Edeb (1)
6	Alkame b. Vakkâs (ö.86)	52	15	1	Medine	Namaz (1)
7	Abdullah b. Rebâh (ö.90)	48	5	1	Medine	Tahâret (1)
8	Abdurrahman b. Hâris (ö.43)	25	5	1	Medine	Oruç (1)
9	Ubeydullah b. Abdullah (ö.106)	84	2	1	Medine	Tahâret (1)
10	Zeyd b. Eslem (ö.136)	757	3	1	Medine	Namaz (1)
11	Muhammed el-Bâkır (ö.118)	805	8	1	Medine	Libâs (1)

12	Ümmü Amr bt. Havvât (ö.?)	1	1	1	Medine	Libâs (1)
13	Ümmü Avn bt. Muhammed (ö.?)	8	1	1	Medine	Namaz (1)
14	Ümmü'l-Muğîre el-Ensârî (ö. ?)	1	1	1	Medine	Libâs (1)
15	Büheyre Mevlâ Ebû Bekr (ö.?)	7	7	1	Medine	Tahâret (1)
16	Ümmü Alkame Mercâne (ö.?)	15	10	1	Medine	Tahâret (1)
	Toplam:	5805	1453	42	Medine	Namaz (12), Tahâret (9), Edeb (8), Libâs (3), Cenâiz (2), Oruç (2), Nikâh (1), Fedâil (1), Hacc (1), Siyer (1), Şemâil (1), Dua (1)
N.	Hz. Âişe'ye Soru Soran Kûfeli Talebe	Rivâyet Sayısı	Hocasından Naklettiği Rivâyet S.	Soru Sayısı	İkamet/Vefat Yeri-Nesebi	Konu
1	Şurayh b. Hânî (ö.78)	52	34	13	Kûfe	Namaz (7), Tahâret (5), Edeb (1),
2	Mesrûk b. Ecda' (ö.62)	308	142	9	Kûfe	Namaz (5), Edeb (2), Tefsir (1), Hacc (1),
3	Esved b. Yezîd (ö.75)	272	134	4	Kûfe	Namaz (1), Edeb (1), Menâkib (1), Eşribe (1)
4	Husayn b. Cündeb (ö.90)	64	4	2	Kûfe	Namaz (2)
5	Cüme' b. Umeyr (ö.101)	20	8	2	Kûfe	Fedâil (2)
6	Ebû Bürde b. Ebû Musa (ö.104)	285	10	2	Kûfe	Edeb (1), Kader (1)
7	Alkame b. Kays en-Nehâî (ö.61)	323	8	1	Kûfe	Oruç (1)
8	Hilâl b. Yesâf el-Eşce'i (ö.91)	60	3	1	Kûfe	Dua (1)
9	Ebû Ubeyde b. Abdullah (ö.82)	136	3	1	Kûfe	Ahîret (1)
10	Muhammed b. Münteşir (ö.101)	18	4	1	Kûfe	Namaz (1)
11	İmrân b. Hâris es-Sülemî (ö.91)	5	1	1	Kûfe	Eşribe (1)
12	Amr b. Gâlib el-Hemedânî (ö.?)	4	2	1	Kûfe	Edeb (1)

13	Fāhite Ebû Musa el-Kûfî (ö.?)	8	1	1	Kûfe	Namaz (1)
	Toplam:	1555	354	39	Kûfe	Namaz (17), Edeb (6), Tahâret (5), Fedâil (2), Eşribe (2), Hacc (1), Tefsir (1), Menâkib (1), Kader (1), Oruç (1), Dua (1), Ahiret (1)
N.	Hiz. Âişe'ye Soru Soran Basralı Talebe	Rivâyet Sayısı	Hocasından Naklettiği Rivâyet S.	Soru Sayısı	İkamet/Vefat Yeri-Nesebi	Konu
1	Abdullah b. Şekik el-Ukaylî (ö.108)	100	33	9	Basra	Namaz (6), Oruç (2), Fedâil (1)
2	Muâze bt. Abdullah el-Adevî (ö.83)	28	23	7	Basra	Tahâret (4), Namaz (2), Oruç (1)
3	Yahya b. Ya'mer el-Basrî (ö.89)	63	6	3	Basra	Namaz (2), Tahâret (1),
4	Câbir b. Zeyd el-Ezdî (ö. 93)	634	71	3	Basra	Namaz (2), Oruç (1)
5	Yezîd b. Bâbenûs el-Basrî (ö. ?)	10	9	2	Basra	Cenâiz (1), Edeb (1)
6	Beyân b. Cündeb el-Basrî (ö.?)	4	3	1	Basra	Eşribe (1)
7	Sümâme b. Hazn el-Basrî (ö.110)	8	2	1	Basra	Eşribe (1)
8	Ali b. Dâvud es-Sâmî (ö.102)	62	2	1	Basra	Edeb (1)
	Toplam:	909	149	27	Basra	Namaz (12), Tahâret (5), Oruç (4), Edeb (2), Eşribe (2), Fedâil (1), Cenâiz (1)
N.	Hiz. Âişe'ye Soru Soran Şamlı Talebe	Rivâyet Sayısı	Hocasından Naklettiği Rivâyet S.	Soru Sayısı	İkamet/Vefat Yeri-Nesebi	Konu
1	Abdullah b. Afif en-Nasrî (ö. 91)	32	20	7	Şam	Namaz (4), Kader (1), Tahâret (1), Dua (1)
2	Rabîa b. Amr ed-Dimeşkî (ö.64)	15	3	3	Şam	Oruç (2), Namaz (1)
3	Şehr b. Havşeb el-Eş'arî (ö.100)	315	3	1	Şam	Edeb (1)
4	Âsım b. Humeyd el-Hımsî (ö.81)	14	1	1	Şam	Namaz (1)

Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikalinde Soru-Cevap Merkezli Rivâyetin Rolü: Hz. Âişe Rivâyetleri

5	Ka'bu'l-Ahbâr el-Hımyerî (ö.34)	32	2	1	Şam	Zühd (1)
6	Şerîk el-Hevzenî el-Hımsî (ö.?)	1	1	1	Şam	Namaz (1)
7	Hıyâr b. Seleme eş-Şâmî (ö.?)	3	1	1	Şam	Et'ime (1)
	Toplam:	412	31	15	Şam	Namaz (7), Oruç (2), Tahâret (1), Kader (1), Dua (1), Edeb (1), Zühd (1), Et'ime (1)
N.	Hz. Âişe'ye Soru Soran Mekkeli Talebe	Rivâyet Sayısı	Hocasından Naklettiği Rivâyet S.	Soru Sayısı	İkamet/Vefat Yeri-Nesebi	Konu
1	Atâ b. Ebû Rebâh el-Kureşî (ö.112)	1368	107	4	Mekke	Namaz (2), Kıraat (1), Libâs (1),
2	Abdullah b. Ebû Müleyke (ö.117)	306	112	2	Mekke	Cenâiz (1), Kader (1)
3	Abdullah b. Safvân el-Ümevî (ö.73)	8	2	1	Mekke	Fedâil (1)
4	İkrime Mevlâ İbn Abbâs (ö.104)	1227	30	1	Mekke	Edeb (1)
5	Abdülazîz b. Cüreyc (ö.101)	26	3	1	Mekke	Namaz (1)
6	Amr b. Müslim el-Bekrî (ö.111)	16	2	1	Mekke	Edeb (1)
	Toplam:	2951	256	10	Mekke	Namaz (3), Edeb (2), Fedâil (1), Kader (1), Libâs (1), Cenâiz (1), Kıraat (1)
N.	Hz. Âişe'ye Soru Soran Mısırlı Talebe	Rivâyet Sayısı	Hocasından Naklettiği Rivâyet S.	Soru Sayısı	İkamet/Vefat Yeri-Nesebi	Konu
1	Abdurrahman b. Sâbit el-Mısrî (ö.54)	12	1	1	Mısır	Oruç (1)
2	Abdurrahman b. Şimâse (ö.101)	29	1	1	Mısır	İmâret (1)
	Toplam:	41	2	2	Mısır	Oruç (1), İmâret (1)
N.	Hz. Âişe'ye Soru Soran ve Yaşadığı Bölge Tespit Edilemeyen Talebe	Rivâyet Sayısı	Hocasından Naklettiği Rivâyet S.	Soru Sayısı	İkamet/Vefat Yeri-Nesebi	Konu

1	Meryem bt. Târik (ö.?)	3	1	1	-	Eşribe (1)
2	Ğaniyye bt. Razî (ö.?)	1	1	1	-	Eşribe (1)
3	Safiyye bt. Atiyye (ö.?)	1	1	1	-	Eşribe (1)
4	Ümeyye bt. Abdullah (ö. ?)	22	19	1	-	Tefsir (1)
5	Ümmü Külsûm bt. Sümâme (ö.?)	2	2	1	-	Fedâil (1)
6	Ümmü Süleyman bt. Ebû Süleyman (ö.?)	2	1	1	-	Kurban (1)
7	Nâfi' b. Atâ (ö.?)	1	1	1	-	Büyû' (1)
8	İmraetü Yezîd b. Ebû Yezîd (ö.?)	2	2	1	-	Kurban (1)
9	İbn Kurayd es-Sadeî (ö.?)	1	1	1	-	Tahâret (1)
10	Ammetü Umâre b. Ğurâb (ö.?)	3	2	1	-	Nikâh (1)
11	Bir Kadın	-	1	1	-	Oruç (1)
12	Bir Kadın	-	1	1	-	Eşribe (1)
	Toplam:	38	33	12	-	Eşribe (4), Kurban (2), Oruç (1), Nikâh (1), Tahâret (1), Fedâil (1), Büyû' (1), Tefsir (1)

1.2. Hz. Âişe'ye Yöneltilen Soruların Amaç ve İlmî Etkileşim Bağlamında Değerlendirilmesi

Hz. Âişe'ye yöneltilen soruların muhtelif konulara yayıldığı, bilgi edinme amacına dayandığı ve dinî hassasiyetlerle şekillendiği görülmektedir. Nitekim tâbiûnun Hz. Âişe'ye başvurularının temelinde, ilmî eksiklikleri gidermek, uygulamadaki farklılıkları netleştirmek ve ibadetle günlük hayata dair meselelerde sahîh bir ölçü belirlemek isteği bulunmaktadır. Bu yönüyle söz konusu sorular, yalnızca bilgi talebini değil, Resûlullah'ın (sas) söz ve uygulamalarını doğru biçimde hayata aktarma çabasını da yansıtmaktadır.

Bu bağlamda Hz. Âişe'ye yöneltilen soruların dilsel özellikleri incelendiğinde, ağırlıklı olarak benzer ifade kalıplarının tercih edildiği görülmektedir. Soru kalıpları genel itibariyle

Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikalinde Soru-Cevap Merkezli Rivâyetin Rolü: Hz. Âişe Rivâyetleri

şöyledir: “سَمِعْتُ”³⁷ - “سَأَلْتُ عَائِشَةَ”³⁶ - “قَالَتْ عَائِشَةُ”³⁵ - “سَأَلَ عَائِشَةَ”³⁴ - “سَأَلْتُ عَائِشَةَ”³³ - “أَمْرًا تَسْأَلُ عَائِشَةَ”³⁸ - “هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ”³⁹ - “هَلْ سَأَلْتُ عَائِشَةَ أُمَ الْمُؤْمِنِينَ عَمَّا”⁴⁰. Mezkûr soru cümlelerinin çoğunda “sormak” anlamındaki “سَأَلَ” fiili kullanılmıştır. Bu da tâbiûn neslinin Hz. Âişe ile doğrudan iletişime geçtikleri ve sorularını hiçbir şüpheye mahal bırakmadan açık, net ve anlaşılır bir şekilde sordukları anlamına gelmektedir. Ayrıca bu ifadeler hem rivâyetlerin nasıl nakledildiği hem de dönemin hoca-talebe iletişimi hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Hz. Âişe’ye yöneltilen 142 soruyu tetkik ettiğimizde, hicrî ilk asırda bilginin nasıl talep edildiğini ve sahâbenin bu süreçteki rolünü açık bir şekilde görebiliriz. Soruların namaz, tahâret, edeb, oruç, kader, dua, libâs, hacc, nikâh, tefsir, kıraat, siyer, şemâil, menâkıb, et’ime, zühed, imâret ve alışveriş gibi geniş bir alana yayılması, tâbiûnun ibadet ve günlük hayata ilişkin hükümleri güvenilir bir kaynaktan öğrenme arzusunu göstermektedir. Yöneltilen her bir soru, yalnızca bir dinî hükmü belirleme amacına yönelik olmayıp sahâbenin ilmî merakını, dinî hassasiyetini ve sahîh bilgiye ulaşma iradesini de yansıtmaktadır. Bu bağlamda seçtiğimiz üç örnek rivâyet, Hz. Âişe’ye yöneltilen soruların en yoğun olarak namaz, tahâret ve edeb başlıklarında toplanmış olması dikkate alınarak belirlenmiştir:

1. İlk örnek namazla ilgilidir. Bu konudaki bulgular, tâbiûnun namazla ilgili meseleleri ayrıntılı bir şekilde araştırdığına ve ibadetlerini Hz. Peygamber’in uygulamalarına göre yerine getirmeye gayret ettiklerine işaret etmektedir. Özellikle soruların hâne-i saâdetteki ibadet hayatına yoğunlaşması, tâbiûnun herkesin müşahede ettiği uygulamaların ötesine geçerek Resûlullah’ın (sas) ev içi ibadet hayatını ve mahrem alanla ilgili konuları detaylı bir şekilde öğrenmek istediklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu itibarla tâbiûn, merak ettikleri bilgileri öğrenmek için en güvenilir kaynak olarak gördükleri Hz. Âişe’ye müracaat etmiş ve onun tanıklığını ilmî açıdan vazgeçilmez kabul etmiştir.

Bu bağlamda Abdullah b. Afîf⁴¹ şöyle nakletmektedir: “Hz. Âişe’ye sordum: ‘Resûlullah (sas) vitir namazını gecenin başında mı kılardı yoksa sonunda mı?’ Hz. Âişe şöyle dedi: ‘Bunların hepsini yapardı. Bazen gecenin başında vitir kılar, bazen de gecenin sonunda vitir kılardı.’ Bunun üzerine ben: ‘Bu konuda genişlik sağlayan Allah’a hamdolsun.’ dedim. Sonra şöyle sordum: ‘Onun kıraati nasıldı? Sessiz mi okurdu yoksa açıktan mı?’ Hz. Âişe şöyle dedi: ‘Bunların hepsini

³³ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût - Âdil Murşid vd. (Muessesetu’r-Risâle, 1421/2001), 41/297 (No: 24783).

³⁴ Ahmed b. Ali el-Mevsîlî Ebû Ya’lâ, *Müsnedü Ebî Ya’lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dârû’l-Me’mûn, 1404/1984), 7/426 (No: 4448).

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd. (Dârû’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009), “Ticârât”, 5 (No: 2148).

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/176 (No: 24628).

³⁷ Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvud*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dârû Hıcr, 1419/1999), 3/84 (No: 1582).

³⁸ Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd. (Dârû’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009), “Tahâret”, 106 (No: 284).

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhü’l-Buhârî*, thk. Heyet (Mısır: es-Sultâniyye, 1311/1893), “Eşribe”, 8 (No: 5595).

⁴⁰ Ebû’l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Müsnedü’ş-Şâmiyyîn*, thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1405/1984), 1/419 (No: 738).

⁴¹ Abdullah b. Afîf, Hz. Âişe’nin Şamlı öğrencilerindendir. Hz. Âişe’den 20 rivâyette bulunmuştur. Bu oran, toplam rivâyetlerinin %62,5’ine tekabül etmektedir. el-İclî ve Nesâî onu sika olarak değerlendirmiş; İbn Ebû Hâtim sâlihü’l-hadîs demiş, İbn Hibbân ise kitabında onu zikretmiştir. (Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, thk. Abdu’l-Alîm Abdu’l-Azîm el-Büstevî (Suûdî Arabistan: Mektebetü’d-Dâr, 1985), 2/52; Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretü’l-Ma’ârif el-‘Osmâniyye, 1393/1973), 5/44; Cemâlüddîn Ebû’l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1400/1980), 15/461.)

yapardı. Bazen sessiz okur, bazen de açıktan okurdu.' Bunun üzerine yine: 'Bu konuda genişlik sağlayan Allah'a hamdolsun.' dedim. Ardından şöyle sordum: 'Cünüplük hâlinde nasıl davranırdı? Uykuya dalmadan önce gusül mü ederdi yoksa gusletmeden önce uyur muydu?' Hz. Âişe şöyle dedi: 'Bunların hepsini yapardı. Bazen gusleder ve sonra uyurdu. Bazen de abdest alır ve uyurdu.' Bunun üzerine ben yine: 'Bu konuda genişlik sağlayan Allah'a hamdolsun.' dedim."⁴² Abdullah b. Afîf'in Hz. Âişe'ye yönelttiği soru, tâbiûnun uygulamadaki farklılıkları ortadan kaldırarak Hz. Peygamber'in sünnetine uygun bir ibadet hayatına ulaşmayı hedeflediklerini ve bu konuda bilinçli bir çaba içerisinde olduklarını göstermektedir. Rivâyetten anlaşıldığı kadarıyla Abdullah, Resûlullah'ın (sas) vitri gecenin başında mı yoksa sonunda mı kıldığı ve kıraatin sesli mi yoksa gizli mi okunduğu konusunda tereddüt yaşamış ve bu konuyu netleştirmek için Hz. Âişe'ye başvurmuştur. Bu durum, tâbiûnun sünnetle ilgili herhangi bir hükmü öğrenmekten ziyade, fiilî uygulamanın ayrıntılarına vâkıf olma gayretinde olduklarını gösterir. Muhtemelen Abdullah b. Afîf, vitir namazına dair farklı uygulamalarla karşı karşıya kaldığı için konuyu kaynağından doğru bir şekilde öğrenme ihtiyacı hissetmiştir.

Bununla birlikte Hz. Âişe, talebesinin yaşadığı tereddüdün farkına varmış ve Resûlullah'ın (sas) vitir namazını bazen gecenin başında bazen de sonunda kıldığını belirtmiştir. Ayrıca kıraatla ilgili soruya ise "Her ikisini de yapardı. Bazen sessiz, bazen açıktan okurdu." diyerek uygulamadaki farklılığı netleştirmeye çalışmıştır. Hz. Âişe'nin bu yaklaşımı, onun herhangi bir rivâyeti nakletmenin yanında muhatabının ilmî seviyesini dikkate alan, farklı uygulamaları netleştiren ve sünneti kapsayıcı bir şekilde anlayan ve aktaran bir hoca olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca bu rivâyet, Hz. Âişe'nin son derece dikkatli bir gözlemci olduğunu da ortaya koymaktadır. Çünkü Resûlullah'ın (sas) ibadet hayatına dair ayrıntılı bilgi vermesi, Hz. Peygamber'i düzenli, planlı, bilinçli ve titiz bir şekilde gözlemlediğine işaret etmektedir.

Ayrıca bu rivâyet, tâbiûnun soru yöneltirken benimsediği ilmî ve insanî tutumu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir.⁴³ Nitekim Abdullah aldığı cevap karşısında, "Bu konuda genişlik sağlayan Allah'a hamdolsun."⁴⁴ diyerek hem zihnindeki tereddüdün ortadan kalkmasından duyduğu memnuniyeti hem de bu bilginin kendisine ulaşmasında katkısı olan Hz. Âişe'ye karşı minnettarlığını dile getirmiştir. Bu şükran ifadesi, aynı zamanda Hz. Âişe'nin ilmî konumuna duyulan saygının da bir göstergesidir.

2. İkinci örnek tahâretle ilgilidir. Tahâretle ilgili sorular tahlîl edildiğinde, tâbiûn neslinin özellikle gusül ve hayız konusunda ayrıntılı bilgi talebinde bulunduğu ifade edilebilir. Bu da tâbiûnun, ibadetlerin ön şartı olan temizlik hususunda doğru bilgiye ulaşma gayretinde olduklarını göstermektedir. Medine'de Ensâr ve Muhâcir arasında guslü gerektiren şeyin ne olduğuyla ilgili görüş ayrılıklarının ortaya çıkması, bu konunun dönemin ilmî gündeminde önemli bir yer tuttuğuna işaret etmektedir. Rivâyetlerde, mezkûr ihtilafın çözümü için "meselenin en iyi bilene sorulması" gerektiği dile getirilmiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (ö. 42/663) ise bu konuyu Hz. Âişe'ye taşıması hem sahîh bilgiye ulaşma çabasını hem de bu konuları en iyi bilen kişi olarak

⁴² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût - Âdil Murşid vd. (Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001), 40/509 (No: 24453).

⁴³ Burhânülislâm ez-Zernûcî, *Ta'limü'l-müte'allim*, thk. Mervân Kubbâî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1401/1981), 78-88; İbrahim b. Sa'dullâh el-Kinânî İbn Cemâa, *Tezkiratü's-Sâmi' ve'l-Mütekellim fî Edebi'l-Âlim ve'l-Müte'allim*, thk. Muhammed Hâşim en-Nedvî (Beyrut: Dâiratü'l-Me'ârif, ts.), 85-112.

⁴⁴ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk en-Neysâbü'rî İbn Huzeyme, *Sahîhü İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1424/2003), 1/536 (No: 1081).

Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikalinde Soru-Cevap Merkezli Rivâyetin Rolü: Hz. Âişe Rivâyetleri

Hz. Âişe'ye duyulan güveni ortaya koymaktadır.⁴⁵ Bu bağlamda şu rivâyet dikkat çekicidir: Hz. Âişe'nin huzuruna gelen Abdullah b. Rebâh,⁴⁶ “Ben sana bir şey sormak istiyorum, ancak senden hayâ ediyorum.” deyince, Hz. Âişe “Dilediğini sor, zira ben senin annenim.” karşılığını vermiştir. Devamında onun “Ey Müminlerin annesi! Guslü gerektiren şey nedir?” sorusuna ise “İki sünnet mahallinin (cinsel organların) birbirine temas etmesi hâlinde cünüplük meydana gelir (ve gusül gerekir).”⁴⁷ şeklinde açık ve net bir şekilde cevap vermiştir. Rivâyet, mahremiyetle ilgili bir meselenin edep çerçevesinde sorulması ve Hz. Âişe'nin hükmü gayet açık, ölçülü, edepli ve güven veren bir üslupla dile getirmesi bakımından önem arz etmektedir.

Rivâyetle ilgili gündeme getirilmesi gereken bir başka husus, tâbiûnun ibadetlerin sıhhat şartlarıyla ilgili olan tahâret konusunda dahi ilmî ciddiyeti muhafaza etmesi ve sorumluluk duygusuyla hareket etmesidir. Bu bağlamda Medine'de guslü gerektiren durumun ne olduğuyla ilgili farklı yaklaşımların ortaya çıkması,⁴⁸ bu konuyu açıklığa kavuşturmak için onları en güvenilir kaynağa yöneltmiştir. Nitekim Abdullah b. Rebâh'ın “Sana bir şey sormak istiyorum, ancak senden hayâ ediyorum.” ifadeleriyle mahrem bir meseleye dikkat çekmesi, tâbiûn neslinin hassas konularda edeple ve sorumluluk bilinciyle hareket ettiğini göstermektedir.⁴⁹ Ayrıca tâbiûn, Hz. Âişe'ye yönelttikleri sorularda edepli, saygılı ve ölçülü bir dil kullanmış, hocalarının verdiği cevap karşısında ise memnuniyetlerini açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Bu da soru-cevap şeklinde cereyan eden rivâyet sürecinin ilmî nezâket ve insanî değerlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır.⁵⁰ Bu saygılı yaklaşımın en dikkat çekici göstergelerinden biri de Hz. Âişe'ye hitap ederken sıkça kullanılan “Müminlerin annesi” unvanıdır.⁵¹ Tâbiûn nesli bu hitapla onu sadece Hz. Peygamber'in eşi olarak görmediklerini, aynı zamanda kendisini manevî anne ve ilmî bir rehber olarak kabul ettiklerine işaret etmektedir. Böylece Hz. Âişe, tâbiûn nezdinde sadece bir sahâbî olarak değil, kendisine yöneltilen her soruda saygı, bağlılık ve güvenin hissedildiği, manevî bir anne ve ilim için başvurulmuş güvenilir bir kaynak ve değerli bir şahsiyet olarak özel bir konuma sahip olmuştur.

Hz. Âişe'nin hocalık vasfı; sorulara verdiği cevaplarda açıkça görülmektedir. Guslü gerektiren durumu “İki sünnet mahallinin birbirine temas etmesi hâlinde cünüplük meydana gelir.” sözleriyle ifade etmesi, onun son derece hassas ve mahrem konuları dahi açık ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde cevaplandırıldığını kanıtlamaktadır. Ayrıca mezkûr rivâyetle ilgili olarak Katâde'nin naklettiği “Ben ve Resûlullah bunu yaptık ve guslettik.”⁵² cümlesi ise hem bu hükmün

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/198 (No: 24655).

⁴⁶ Abdullah b. Rebâh, Hz. Âişe'nin Medineli öğrencilerindendir. Basra'ya rihle gerçekleştirdiği ve orada ikamet ettiği ifade edilmektedir. Hz. Âişe'den naklettiği beş rivâyeti, hangi bölgede ikamet ederken naklettiği hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 'İclî ve Nesâî onu sika olarak değerlendirmiş; İbn Hıbbân ise kitabında onu zikretmiştir (el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/27; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, 5/27; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, 14/488.)

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/320 (No: 26288).

⁴⁸ Müslim, “Hayz”, 88.

⁴⁹ Hadis talebesinde bulunması gereken özelliklere dair ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Oral, *Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* Adlı Eseri Çerçevesinde Bağdat'ta Hadis Öğrenim ve Öğretimi (Kuruluşundan Hicrî 3. Asrın Sonuna Kadar)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Hadis Bilim Dalı, Master's Thesis, 2017), 64.

⁵⁰ Hadis talebesinde bulunması gereken özelliklere dair ayrıntılı bilgi için bkz. Şeref, *Hadis İlmi ile Diğer İslâmî İlimlerin Eğitim-Öğretim Yöntemlerinin Mukayesesi*, 59; Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, 262-268.

⁵¹ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/95 (No: 24545); 43/139 (No: 26002); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 7/428 (No: 4450).

⁵² Rivâyetin sonunda Abdullah b. Rebâh, bu ilave hakkında şu açıklamada bulunur: “Bu sözün hadisin asıl metnine mi ait olduğu, yoksa Katâde'nin kendi sözü mü olduğu hususunda kesin bir bilgiye sahip değilim.”

fiilî uygulamaya dayandığını göstermesi hem de mahrem bir konunun gündeme gelmesi bakımından dikkate değer bir durumdur. Bu yaklaşım sayesinde kadınlar, aile içinde yaşadıkları mahrem meseleleri rahatlıkla dile getirebilmiş, erkekler de Hz. Peygamber'in mahrem hayatına dair bazı bilgileri güvenilir bir kaynaktan edinmiştir.⁵³

3. Üçüncü örnek edeble ilgilidir. Tâbiün neslinin bu başlık altındaki soruları, çoğunlukla Hz. Peygamber'in ahlâkî tutumunu, aile hayatındaki davranışlarını, eşleriyle olan iletişimini ve eve döndüğünde sergilediği hâl ve tavırları anlamaya yöneliktir.⁵⁴ Bu durum, tâbiünün meselelerin yalnızca şekilsel ve hükmi yönüyle yetinmeyip Hz. Peygamber'in şahsiyetinde mündemiç olan örnek insan modelini bütüncül bir yaklaşımla kavramaya çalıştıklarını göstermektedir. Dolayısıyla onlar, sünneti yalnızca ibadet ve hukuk alanıyla sınırlandırmayıp ahlâk, nezâket ve aile içi tutum ve davranışları da kapsayan geniş bir çerçevede ele almışlardır. Bu bağlamda Amra bt. Abdurrahman'ın⁵⁵ Hz. Âişe'ye yönelttiği “Resûlullah (sas) hanımlarıyla baş başa kaldığında nasıldı?” sorusu özellikle dikkat çekicidir. Hz. Âişe'nin “O da sizin erkeklerinizden bir erkek gibiydi. Ancak insanların en güzel huylusu, en kerem sahibi, en çok gülen ve en çok tebessüm ediydi.”⁵⁶ şeklindeki cevabı, Hz. Peygamber'in beşerî yönüne vurgu yaparken aynı zamanda ailesine karşı sergilediği zarafetini, sevecenliğini ve yüksek ahlâkını net bir şekilde yansıtmaktadır. Bu açıklama hem Hz. Peygamber'in aile içi tutum ve davranışlarını hem de Hz. Âişe'nin mahremiyetle ilgili hususları edep ve ilmî sorumluluk çerçevesinde aktarması bakımından önemlidir.

Rivâyet, Hz. Âişe'nin ilmî tutumunu ve mahrem konulardaki itidalli yaklaşımını açık bir şekilde dile getirmektedir. Resûlullah'ın (sas) eşleriyle nasıl iletişim kurduğuna dair kendisine yöneltilen mahrem nitelikteki mezkûr soruya son derece açık ve ölçülü bir şekilde cevap vermiş, söz konusu ilişkiyi ne inkâr etmiş ne de gereksiz ayrıntıya girmiştir. Cevap verirken dile getirdiği “O da sizin erkeklerinizden bir erkek gibiydi.” ifadesiyle, Hz. Peygamber'in insanî yönünü, ardından “Ancak insanların en güzel huylusu, en kerem sahibi, en çok gülen ve en çok tebessüm ediydi.” sözleriyle de ev içindeki ahlâkî zarafetini vurgulamıştır. Ayrıca Hz. Âişe, hassasiyeti sebebiyle böyle bir soruyu cevaplamama imkânına sahip olmasına rağmen, tepki göstermeksizin soruya sakin ve ölçülü bir üslupla cevap vermiştir.

Amra bt. Abdurrahman'ın mahremiyete ilişkin böyle bir soru sorması, tâbiünün basit bir merakından ziyade, Hz. Peygamber'i her yönüyle tanıma konusundaki çabasıyla alakalıdır. Dolayısıyla onların bu cesaretini, gereksiz bir ısrar olarak değil, güvendikleri hocadan doğru bilgiyi alma gayreti olarak değerlendirmek gerekir. Kuşkusuz bu imkânı onlara veren ise Hz. Âişe'nin güven veren ilmî otoritesi ile talebelerinin farklı seviyedeki sorularını anlayış, nezaket

⁵³ Muvatta, “Vukûtü's-salât”, 27; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/152 (No: 24605).

⁵⁴ Bkz. Nevzat Aydın, “Hz. Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri”, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (2015), 99-129; Ahmet Acarlıoğlu, “Hz. Peygamber'in (S.A.S.) Eşleri ile İletişimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 633-659; Ahmet Emin Seyhan, “Teorinin Pratiğe Yansıması Hâli: Hz. Muhammed'in Örnekliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51 (2023), 136-160.

⁵⁵ Amra bt. Abdurrahman, Medine'de Hz. Âişe'nin ilmî terbiyesi altında yetişen ve onun yakın gözetimiyle şekillenen en önemli kadın tâbiün öğrencilerinden biridir. Ondandır rivâyetlerin büyük bölümü doğrudan hocası Hz. Âişe'ye dayanmakta olup, toplam rivâyetleri içinde Hz. Âişe kaynaklı olanların oranı % 91,1'e ulaşmaktadır. Yahyâ b. Maîn onu “sika” ve “hüccet” olarak değerlendirmiş; ‘İclî “sika” olarak nitelemiş, İbn Hibbân ise onu eserinde zikretmiştir. (el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/456; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/288; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 35/242.)

⁵⁶ Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafî İbn Asâkir, *Târîhu Medineti Dimeşk*, thk. Muhibbuddîn Ebû Saîd Ömer b. Ğirâme el-Umrevî (Dârü'l-Fikr, 1415/1995), 3/383.

Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikalinde Soru-Cevap Merkezli Rivâyetin Rolü: Hz. Âişe Rivâyetleri

ve sükûnetle karşılayan bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Bu sayede tâbiûn nesli hem edeb sınırlarını gözetmiş hem de gerektiğinde mahrem konularda soru sorma cesaretini gösteren dengeli bir ilmi kimlik kazanmıştır. Ayrıca bu durum, sahâbe döneminde soru sormanın bir sınır ihlali olarak görülmediğine, bilakis sahîh bilgiye ulaşmanın doğal bir yolu olarak kabul edildiğine delâlet etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, hadislerin sahâbeden tâbiûna intikal sürecinde soru–cevap merkezli rivâyetin yapısını Hz. Âişe rivâyetleri özelinde inceleyerek, erken dönem hadis rivâyet tarihine dair bazı sonuçlar ortaya koymuştur. Elde edilen veriler, hadis rivâyetinin sadece Hz. Peygamber'in sözlerinin sonraki nesle naklinden ibaret bir ilmî faaliyet olmadığını göstermektedir. Bunun yanında günlük hayatta karşılaşılan dinî problemler, uygulamaya dair tereddütler ve hoca–talebe etkileşimi içinde şekillenen dinamik bir rivâyet süreci olduğu açıkça görülmektedir. Bu noktada soru, rivâyetin ortaya çıkışını etkileyen aslî bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Buna bağlı olarak rivâyet, çoğu zaman somut bir ihtiyaca verilen ilmî bir cevap hüviyeti kazanmaktadır.

Araştırma kapsamında, Hz. Âişe'ye farklı bölgelere mensup 64 tâbiûn talebesi tarafından yöneltilen 142 soru, sayısal, bölgesel ve tematik açılarından incelenmiştir. Bu çerçevede soruların hangi bölgelerden geldiği, hangi talebenin kaç soru yönelttiği ve soruların hangi konular etrafında yoğunlaştığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Namaz, tahâret ve edep başta olmak üzere aile hayatı, kader, dua, libâs, kıraat, eşribe, kurban, büyü ve imâret gibi çok geniş bir alana yayılan bu sorular, tâbiûnun dinî hayatı bütün boyutlarıyla sahâbenin şahitliğine müracaat ederek öğrenmeye çalıştıklarını göstermektedir. Ayrıca soru yoğunlukları ve konu tercihlerinin bölgelere göre farklılık gösterdiği müşahade edilmektedir. Bu durum, rivâyet sürecinin ilgili çevrelerin ilmî birikimi, toplumsal şartları ve pratik ihtiyaçlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Mekke, Kûfe ve Mısır merkezli soruların diğer bölgelerden farklılık göstermesini, bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

İncelenen rivâyetler ile makalenin kapsamı gereği ele alınamayan diğer rivâyetler birlikte değerlendirildiğinde, Hz. Âişe'nin hadis rivâyetindeki rolünün yalnızca bir nakil faaliyetiyle sınırlandırılmayacağını göstermektedir. Aksine o, soruları bağlamı içinde ele alan ve ilmî hassasiyet gözetken güçlü bir otorite olarak temayüz etmektedir. Onun ilmî yaklaşımı, talebelerinin seviyelerini dikkate alarak sorularını cevaplayan ve gerektiğinde onları yönlendirerek zihinlerindeki şüphe ve tereddütleri gideren bir nitelik arz etmektedir.

Çalışma, tâbiûn neslinin ilmî tutumuna dair de önemli bulgular ortaya koymaktadır. Soruların üslûbu, hitap tarzı ve edep çerçevesinde hareket etmeleri, onların hocalarına karşı saygı ve nezaket bilinciyle hareket ettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu hayali tavır tâbiûnun ilmî meseleleri sormaktan geri durmasına sebep olmamıştır. Bilakis bu tutum, doğru bilgiye ulaşma yönündeki gayretlerini daha da güçlendirmiştir. Öyle ki mahrem meseleler bile tereddütsüz şekilde gündeme getirip sorabilmişlerdir. Bu durum, soru sormanın sahîh bilgiye ulaşmayı hedefleyen meşru ve gerekli bir öğrenme yöntemi olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Hz. Âişe etrafında şekillenen ve soru–cevap şeklinde ortaya çıkan rivâyet yöntemi, hadislerin murad-ı nebevîye uygun bir şekilde anlaşılmasını ve uygulanmasını hedefleyen bütüncül bir ilmî yaklaşımı yansıtmaktadır. Dolayısıyla hadis rivâyetini hoca–talebe etkileşimi, soru sorma kültürü ve öğrenme süreçleri içinde değerlendirmek, erken dönem İslâm ilim geleneğini daha doğru kavramayı mümkün kılmaktadır. Bu yönüyle Hz. Âişe'nin ilmî meclisi etrafında şekillenen rivâyet tecrübesi hem hadis öğretimi hem de öğrencileriyle ilmî iletişimi açısından yeniden değerlendirilmesi gereken metodolojik bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça/Bibliography

- Acarlıoğlu, Ahmet. “Hz. Peygamber’in (S.A.S.) Eşleri ile İletişimi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 633-659.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût - Âdil Murşid vd. 50 Cilt. Muessesetu’r-Risâle, 1421/2001.
- Akgün, Hüseyin. “Bölgelerarası Rivâyet Farklılıkları Açısından Mısır’daki Hadis Kültürünün Tahlili (Yezid b. Ebî Hâbib’in (Ö. 128) Rivâyetleri Özelinde)”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 7-29.
- Akgün, Hüseyin. “Şam Bölgesinde Rivâyet Edilen Hadislerin ‘Bölgesellik’ Açısından Tahlili”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2016), 7-32.
- Araz, Yunus - Taştekin, Muhammed Mustafa. “İslam Hukuku Açısından Soru Sormanın Hükmü ve Sorumluluk Oluşturacak Soru Sorma Meselesi”. *Akademik Sosyal Araştırmalar* 1/2 (2023), 294-317.
- Aşık, Nevzat. *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Aydın, Nevzat. “Hz. Peygamber’in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri”. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (2015), 99-129.
- Aydınlı, Abdullah. “Mevkûf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/437-438. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Ayvalı, Ramazan. “Esbâbü Vürûdi’l-Hadîs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/362-363. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Bayraktar, M. Faruk. *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*. İFAV, 12. Basım, 2023.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhü’l-Buhârî*. thk. Heyet. 9 Cilt. Mısır: es-Sultâniyye, 1311/1893.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Tâbiîlerin Tefsir İlmine Hizmetleri”. *Diyanet İlmi Dergi (Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi)* 11/3 (1972), 152-156.
- Cihan, Sadık. *Hadisler ve Ortaya Çıkış Sebepleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Doğanay, Süleyman. “Hadislerde Metin ve Muhteva Tahlilinin Tarihî Boyutu”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 5/1 (2007), 63-84.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnâvût vd. 7 Cilt. Dârû’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fî Ulûmi ve Mustalahi’l-Hadîs*. Daru’l-Fikri’l-Arabî, ts.
- Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî. *Müsnedü Ebî Ya’lâ*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dimeşk: Dârû’l-Me’mûn, 1404/1984.
- Efendioğlu, Mehmet. “Maktû’”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/457-458. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Efendioğlu, Mehmet. “Sahâbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/491-500. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.

- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2000.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetu'llah b. Abdullah eş-Şafiî. *Târîhu Medineti Dimeşk*. thk. Muhibbuddîn Ebû Saîd Ömer b. Ğirâme el-Umrevî. 80 Cilt. Dârü'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Hamza el-Hüseynî, İbrahim b. Muhammed. *el-Beyân ve't-Ta'rif fi Esbâbi Vurûdi'l-Hadisi's-Şerif*. thk. Seyfuddîn el-Kâtib. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Ma'ârif el-'Osmâniyye, 1. Basım, 1393/1973.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk en-Neysâbüri. *Sahîhü İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 3. Basım, 1424/2003.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb el-Arnâvud vd. 5 Cilt. Dârü'r-Risâleti'l-Âlemîyye, 1430/2009.
- İclî, Ahmed b. Abdullah b. Sâlih. *Ma'rifetü's-sikât*. thk. Abdu'l-Alîm Abdu'l-Azîm el-Büstevî. Suûdî Arabistan: Mektebetü'd-Dâr, 1. Basım, 1985.
- İmamoğlu, Abdullah Taha. “Sahâbe Rivâyetinde Algıda Seçicilik Unsuru: -Râfi' b. Hadîc Örneği-”. *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe II -Sahâbe ve Rivâyet İlimleri-*. ed. Hayati Yılmaz. 2/175-191. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Kahraman, Hüseyin. “Sosyal Değişim Sürecinde Kûfe Hadisçiliği”. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2006), 87-115.
- Karahan, Abdurrezzak. *Mekke Kıraat Ekolüne Metodolojik Bir Bakış: İbn Kesir ve İbn Muḥaysin Kıraatleri Özelinde İnceleme*. Türkiye: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Kuzudişli, Bekir. *Hadis Rivâyetinde Bağlam*. İstanbul: KLASİK, 2020.
- Mizzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1400/1980.
- Oral, Mustafa. *Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* Adlı Eseri Çerçevesinde Bağdat'ta Hadis Öğrenim ve Öğretimi (Kuruluşundan Hicrî 3. Asrın Sonuna Kadar)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Hadis Bilim Dalı, Master's Thesis, 2017.
- Şeref, Kerime. *Hadis İlmi ile Diğer İslâmî İlimlerin Eğitim-Öğretim Yöntemlerinin Mukayesesi*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim ABD, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği BD, Master's Thesis, 2007.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1405/1984.
- Tayâlisî, Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud. *Müsnedü Ebî Dâvud*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dârü Hicr, 1419/1999.
- Ulu, Arif. “Tâbiîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. ed. İslâm Araştırmaları Merkezi. 39/586. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Hadislerin Sahâbeden Tâbiûna İntikalinde Soru-Cevap Merkezli Rivâyetin Rolü: Hz. Âişe Rivâyetleri

Ünlü, Yaşar. “Sahâbenin Hadis Rivâyetine Etki Eden Unsurlar -Bir Giriş Denemesi-”. *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-II: Sahâbe ve Rivâyet İlimleri, Tebliğ ve Müzakereler*. 153-166, 2016.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût - Âdil Murşid vd. 50 Cilt. Muessesetu’r-Risâle, 1421/2001.

İbn Cemâa, İbrahim b. Sa’dullâh el-Kinânî. *Tezkiratü’s-Sâmi’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müte’allim*. thk. Muhammed Hâşim en-Nedvî. Beyrut: Dâiratü’l-Me’ârif, ts.

Seyhan, Ahmet Emin. “Teorinin Pratiğe Yansımış Hâli: Hz. Muhammed’in Örnekliliği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51 (2023), 136-160.

Zerkeşî, Bedruddîn. *el-İcâbe li-irâdi mâ istedrekethu ‘Âişe ‘ale’s-sahâbe* (Hz. Âişe’nin sahâbeye yönelttiği eleştiriler). çev. Bünyamin Erul. Ankara: kitâbiyât, 2. Basım, 2002.

Zernûcî, Burhânülislâm. *Ta’lîmü’l-müte’allim*. thk. Mervân Kubbâî. Beyrut: el-Mektebetü’l-İslamiyye, 1. Basım, 1401/1981.